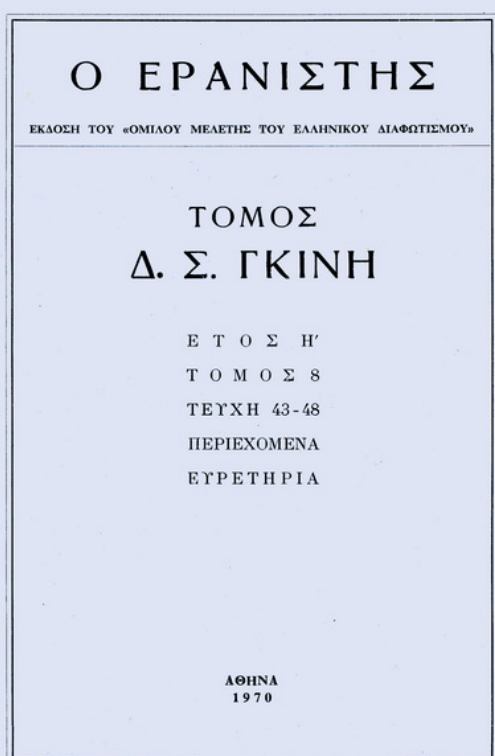

The Gleaner

Vol 8 (1970)

In Honour of D. S. Ginis

Τα ελληνικά έντυπα του εν Μάλτα τυπογραφείου της Αγγλικανικής Ιεραποστολής

Δημήτριος Ι. Πολέμης

doi: [10.12681/er.9926](https://doi.org/10.12681/er.9926)

Copyright © 2016, Δημήτριος Ι. Πολέμης

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Πολέμης Δ. Ι. (2016). Τα ελληνικά έντυπα του εν Μάλτα τυπογραφείου της Αγγλικανικής Ιεραποστολής. *The Gleaner*, 8, 153–168. <https://doi.org/10.12681/er.9926>

ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΕΝΤΥΠΑ ΤΟΥ ΕΝ ΜΑΛΤΑ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΗΣ ΑΓΓΛΙΚΑΝΙΚΗΣ ΙΕΡΑΠΟΣΤΟΛΗΣ

Λόγω τῆς ἐπικαίρου θέσεως καὶ τῶν ἐν τῇ νήσῳ συνθηκῶν ἐξ αἰτίας τῆς ἐν αὐτῇ βρεττανικῆς κυριαρχίας (οὐσιαστικῶς ἀπὸ τοῦ 1800), ἡ Μάλτα ἐνωρὶς προεκάλεσε τὴν προσοχὴν τῶν μισσιοναρίων καὶ δὲν ἐβράδυνε νὰ καταστῇ ὀρμητήριον τῶν ἀνὰ τὴν ἀνατολικὴν Μεσόγειον δρώντων Ἀγγλῶν καὶ Ἀμερικανῶν προπαγανδιστῶν τοῦ προτεσταντισμοῦ. Ἡδὴ ἀπὸ τοῦ 1811 ὁ Μαλτέζος — καὶ περιέργως καθολικὸς τὸ θρήσκευμα — Δρ. Cleardo Naudi ἔγραφε πρὸς τὸν ἐν Λονδίνῳ ἱερέα Josiah Pratt, γραμματέα τῆς βρεττανικῆς Ἑταιρείας δι' Ἱεραποστολὴν (Society for Missions· ἀργότερον ἐγένετο γνωστὴ ὡς Church Missionary Society — C.M.S. — ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο δὲ ἐξακολουθεῖ ὑφισταμένη καὶ σήμερον ὡς ἡ ἐπίσημος ἱεραποστολὴ τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας), παροτρύνων ὅπως ἡ ἐν λόγῳ Ἑταιρεία ἀποστείλῃ μισσιοναρίους εἰς Μάλταν διὰ τὴν ἐκεῖθεν ἱεραποστολὴν κυρίως πρὸς τοὺς Ἑλληνας καὶ Ἀραβας τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου.¹ Ταχέως ἡ Ἑταιρεία ἀντελήφθη τὴν σημασίαν τοιοῦτου ἐγχειρήματος καὶ μετ' ὀλίγον ἐγκατέστησεν εἰς τὴν Μάλταν κλιμάκιον, τοῦ ὁποίου κατευθυντήριος νοῦς μέχρι τοῦ 1831 ἦτο ὁ ἱερεὺς William Jowett,² διὰ τοῦ ὁποίου ἐπεδόθη εἰς ἐντατικὴν προσπάθειαν διαδόσεως προτεσταντικῶν ἰδεῶν μεταξὺ Ἑλλήνων, Ἀράβων, Τούρκων, Ἰταλῶν, Μαλτέζων καὶ Εβραίων.³ Τὸν

1. Ἡ ἀπὸ 2 Ἰουνίου 1811 ἐπιστολὴ τοῦ Naudi εὐρίσκεται δημοσιευμένη εἰς *Proceedings of the Church Missionary Society*, 3 (1810/12), σ. 499 - 501. Ἐν συνεχείᾳ ὁ Naudi μετέβη εἰς τὸ Λονδὶνον καὶ ἐγνώρισεν ἐκ τοῦ πλησίον τοὺς ἐκεῖ διοικοῦντας τὴν Ἑταιρείαν, αὐτόθι, 4 (1813/15), σ. 81.

2. Ὁ William Jowett (1787 - 1855) ἔδρασεν εἰς τὴν Μεσόγειον ἀπὸ τοῦ 1815, ἐπεσκέφθη δὲ πολλὰς ἐλληνικὰς περιοχὰς καὶ τὰς χώρας τῆς Μέσης Ἀνατολῆς.

Κατὰ τὴν περίοδον 1832 - 40 διετέλεσε γραμματεὺς τῆς C. M. S. Τοὺς Ἑλληνας ἐνδιαφέρει ὁ Jowett διὰ τὸ γνωστότατον ἔργον του *Christian Researches in the Mediterranean* (Λονδῖνον, 1822), περιέχον πολὺτιμα στοιχεῖα διὰ τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ παιδείαν.

3. William Brown, *History of the Propagation of Christianity Among the Heathen since the Reformation*, τόμ. Β' (Ἑδιμβούργον καὶ Λονδῖνον, 1854), σ. 307· Eugene Stock, *The*

Ἰανουάριον τοῦ 1825 ἦτο ἤδη ἕτοιμον τὸ εἰς τὴν νῆσον τυπογραφεῖον τῆς Ἑταιρείας εἰς τὸ ὁποῖον ἐξετυπώθησαν ἑκατοντάδες βιβλίων καὶ φυλλαδίων εἰς διαφόρους γλώσσας πρὸς διανομὴν ἀνὰ τὴν Μεσόγειον. Τὸ τυπογραφεῖον, καὶ μετ' αὐτοῦ ἡ δραστηριότης τοῦ κλιμακίου, ἐσταμάτησεν ὀριστικῶς τὰς ἐργασίας του τὸ 1842 ὅτε αἱ διαμορφωθεῖσαι νέαι καταστάσεις δὲν προσέφερον πλέον ἐλπίδας εἰς τὰς ἐπιδιώξεις τῆς Ἑταιρείας.⁴

Τὸ τυπογραφεῖον τοῦτο τῆς C.M.S. (*Τυπογραφία τῆς ἐν τῇ Ἀγγλικανῇ Ἐκκλησίᾳ Ἑξαποστολικῆς Ἑταιρείας ἀποκαλεῖται*⁵) δὲν ἦτο τὸ μοναδικὸν ἐν Μάλτᾳ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐκτύπωσιν ἑλληνικῶν βιβλίων. Ἰδιαιτέρως παράγωγικὸν ὑπῆρξεν ἐπίσης ἐκεῖ τὸ *Τυπογραφεῖον τῆς ἐν Λονδίῳ Ἀποστολικῆς Ἑταιρείας*⁶. Ἡ ἐταιρεία αὕτη (London Missionary Society), τελείως διάφορος τῆς C. M. S., ἀνῆκεν εἰς τὴν Congregational Church,⁷ καὶ ἐνέπτυξε μεγάλην δρᾶσιν ἐκ Μάλτας πρὸς τὰς ἑλληνικὰς περιοχάς. Ἐκπρόσωπός της ἐν Μάλτᾳ ἦτο ὁ ἱερεὺς Samuel S. Wilson.⁸ Μεγάλῃν ὡσαύτως δραστηριότητα κατὰ τὴν περί-

History of the Church Missionary Society. Its Environment, Its Men and Its Work (Λονδῖνον, 1899), τόμ. Α' σ. 227 κ. ἐ.

4. Ὑπεύθυνος τοῦ τυπογραφείου κατὰ τὴν τελευταίαν περιόδον (1828 - 42) ὑπῆρξεν ὁ ἑλληνομαθὴς Γερμανὸς Peter Brenner, ἐργαζόμενος εἰς Μάλταν διὰ λογαριασμὸν τῆς Ἑταιρείας. Εἰς τὰ *Proceedings of the Church Missionary Society*, ἔτ. 1843, σ. 44, ἀναγράφεται ὅτι αἱ ἐργασίαι τοῦ τυπογραφείου διεκόπησαν τὸ 1842 καὶ τὸ πιεστήριον μετὰ τοῦ λιθογραφείου ἐπωλήθησαν. Τὸ ἐκ τῶν ἐπισήμων περιοδικῶν τῆς Ἑταιρείας *Church Missionary Record*, ἔτ. 1843, σ. 76, ἀναφέρει ὅτι ὁ μέχρι τότε τυπογράφος J. M. Weiss προετίθετο νὰ συνεχίσῃ ἐν Μάλτᾳ δι' ἴδιον λογαριασμὸν τὰς τυπογραφικὰς ἐργασίας.

5. Ἐν τούτοις ἐκ τῶν πολλῶν ἐντύπων τοῦ τυπογραφείου μόνον ἑπτὰ φέρουν τὴν ἐνδειξὴν ταύτην, Δ. Σ. Γκίνη - Β. Γ. Μέξα, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία 1800 - 1863* (Ἀθήναι, 1939 - 57), ἀρ.

1566 - 67, 1583, 1622, 1717 καὶ 2547. Βλ. καὶ «Ὁ Ἑρανιστής», 3 (1965), σ. 254 ἀρ. Α413. Τὰ λοιπὰ ἀναγράφουν μόνον «Μελίτη» καὶ τὸ ἔτος ἐκδόσεως.

6. Τὴν ἐνδειξὴν ταύτην φέρουν περὶ τὰ εἴκοσι ἐντυπα ἀναγραφόμενα εἰς τὴν *Ἑλληνικὴν Βιβλιογραφίαν* καὶ δεκάς περίπου εἰς τὰς μέχρι τοῦδε δημοσιευθείσας προσθήκας.

7. Ἐγκατεστάθη εἰς Μάλταν ἀπὸ τοῦ 1808, ἀλλ' ἡ δραστηριότης αὐτῆς ἀρχεῖται ἰδίως ἀπὸ τοῦ 1813 καὶ συνεχίζεται μέχρι τοῦ 1834, βλ. Richard Lovett, *The History of the London Missionary Society, 1795 - 1895* (Λονδῖνον, 1899), τόμ. Β' σ. 636 - 41. Ὁ ἐν Κερκύρᾳ δρῶν καὶ ὕχι ἄγνωστος εἰς τοὺς Ἑλλήνας ἱερεὺς Isaac Lowndes ἠργάζετο ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς ἐταιρείας ταύτης.

8. Ὁ Samuel Sheridan Wilson († 1866) ἀνεχώρησεν ὀριστικῶς ἐκ Μάλτας τὸ 1835 καὶ ἀπεβίωσεν ὡς ἐφημέριος ναοῦ τινος τῆς Congregational Church ἐν Ἀγγλίᾳ. Τὸ βιβλίον του *A Narrative of the Greek Mission*,

οδον 1822 - 33 παρουσιάζει και ή λεγομένη ἐξ Ἀμερικῆς *Τυπογραφία*, τελοῦσα ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ ἱερέως Daniel Temple, ή ὁποία ἐν συνεχεῖα μετεφέρθη εἰς τὴν Σμύρνην.⁹ Ἴσως ὑφίστατο και ἄλλο ἐν Μάλτα, ἑλληνικὸν τρόπον τινά, τυπογραφεῖον ἄγνωστον μέχρι τοῦδε. Τὰ ἐντυπα, συχνότατα φέρουν τὴν μόνην ἐνδειξιν «Μελίτη» και εἰς πλείστας περιπτώσεις εἶναι ἀδύνατον νὰ καθορισθῇ εἰς ποῖον ἐκ τῶν ὡς ἄνω τυπογραφεῖον ἀνήκουν.

Ἡ εὐρεῖα διανομή και διασκόρπισις τῶν ἐν γένει ἐντύπων τῆς Μάλτας συνετέλεσεν ὥστε τὰ πλεῖστα τούτων νὰ ἔχουν ἀποθησαυρισθῇ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Βιβλιογραφίαν. Παρὰ τὸ γεγονὸς τοῦτο, δὲν ἔχομεν ἀκόμη τὰς πλήρεις σειρὰς τῶν ἑλληνικῶν τίτλων ἐκάστου τυπογραφείου. Ἐνταῦθα θὰ περιορισθῶμεν εἰς τὸ τυπογραφεῖον τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἱεραποστολῆς (C. M. S.).

Εἰς τὴν ἐν Λονδίνῳ βιβλιοθήκην τῆς C. M. S. φυλάσσεται πολῦτιμον ἀρχεῖον, τακτοποιημένον μεθοδικώτατα, εἰς τὸ ὁποῖον διασώζεται πλουσία ὕλη ἀναφερομένη εἰς τοὺς μισσιοναρίους. Ἐνταῦθα ἀνευρίσκονται και φάκελοι περιέχοντες τὴν ἐκ τοῦ κλιμακίου τῆς Μάλτας πρὸς τὸ Λονδῖνον ἀλληλογραφίαν ή ὁποία ἀφορᾷ και εἰς τὴν πρὸς τοὺς Ἑλληνας ἱεραποστολήν. Ἀξιόλογοι εἶναι αἱ εἰδήσεις ὡς πρὸς τὴν ἐκτύπωσιν και διανομὴν τῶν ἑλληνικῶν ἐντύπων. Ἀτυχῶς ὅμως εἰς τὴν βιβλιοθήκην ταύτην τῆς C. M. S. δὲν σώζονται ἑλληνικὰ βιβλία και φυλλάδια τῆς Μάλτας. Εἶναι πάντως δύσκολον νὰ νοηθῇ, ὅτι οἱ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἐκεῖ κλιμακίου παρέλειπον ν' ἀποστέλλουν πρὸς τοὺς ἐν Λονδίνῳ προῖσταμένους των δείγματα τῶν τυπογραφικῶν ἐργασιῶν των ἴσως φυλάσσονται ταῦτα εἰς ἄλλην σχετιζομένην πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἀγγλίας βιβλιοθήκην.

or Sixteen Years in Malta and Greece Including Tours in the Peloponnesus, in the Aegean and Ionian Isles (Λονδῖνον, 1839) ἀποτελεῖ ἀπαραίτητον βοήθημα διὰ τὴν μελέτην τῆς δράσεως τῶν μισσιοναρίων τῆς ἐποχῆς. Διὰ τὰ ἐν Μάλτᾳ μερίμνη τοῦ Wilson ἐκτυπωθέντα ἑλληνικὰ βιβλία και φυλλάδια ὀλίγα βλ. αὐτόθι, σ. 208 - 209, και Richard Clogg, *Some Protestant Tracts Printed at the Press of the Ecumenical Patriarchate in Constantinople: 1818 - 1820*, «Eastern Churches Review»,

2 (1968), σ. 163.

9. Rufus Anderson, *History of the Missions of the American Board of Commissioners for Foreign Missions to the Oriental Churches* (Βοστώνη, 1873), τόμ. Α' σ. 73· τόμ. Β' σ. 505. Ἐν ὅλῳ οἱ Ἀμερικανοὶ μισσιονάριοι ἐξέδωκαν 186 τίτλους ἑλληνικῶν ἐντύπων, κυρίως ἐκ Μάλτας και Σμύρνης, βλ. *Memorial Volume of the First Fifty Years of the American Board of Commissioners for Foreign Missions*, Δ' ἔκδοσις (Βοστώνη, 1861), σ. 442.

Πρέπει ιδιαίτέρως νὰ τονισθῇ, ὅτι ὄχι μόνον τὸ ἀνέκδοτον ἀρχεὶακὸν ὕλικὸν ἔχει παραμείνει ἄγνωστον εἰς τοὺς Ἑλληνας ἐρευνητάς, ἀλλὰ καὶ αἱ περιοδικαὶ ἐν Λονδίνῳ δημοσιεύσεις τῆς Ἑταιρείας, αἱ ὁποῖαι περικλείουν πολλὰς εἰδήσεις ἐξ ἐπιστολῶν, ἀναφορῶν καὶ ἡμερολογίων τῶν διαφόρων μισσιοναρίων ὡς πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ἔχουν χρησιμοποιηθῇ μόνον εἰς λίαν περιορισμένην ἔκτασιν. Διὰ τὴν πρὸ τοῦ 1850 περίοδον, ἡ ὁποία κυρίως ἐνδιαφέρει, ἔχομεν τὰ *Proceedings of the Church Missionary Society*,¹⁰ τὸ *Missionary Register*¹¹ καὶ τὸ *Church Missionary Record*,¹² εἰς τὰ δύο τελευταῖα τῶν ὁποίων κατὰ καιροὺς συναντῶμεν καταλόγους τῶν ἐκ Μάλτας ἐλληνικῶν ἐκδόσεων, περιέχοντας στοιχεῖα δι' ἀριθμοὺς ἐκτυπωθέντων καὶ διανεμηθέντων ἀντιτύπων.¹³

Εἰς τὰ ἀρχεῖα τῆς C. M. S. διεσώθη ἀνέκδοτος κατάλογος, ἀποσταλὲς προφανῶς ἐκ Μάλτας ἅμα τῇ διακοπῇ τῶν ἐργασιῶν τοῦ τυπογραφείου τὸ 1842, ἀναγράφων ἐν λεπτομερείᾳ πάντα τὰ ἐκεῖ ἐκτυπωθέντα ἔντυπα εἰς τὴν ἰταλικήν, ἐλληνικήν, τουρκικήν, ἀραβικήν ὡς καὶ εἰς τὸ ἀραβικὸν ἰδίωμα τῆς Μάλτας.¹⁴ Παρὰ τὴν ἐπιμέλειαν μετὰ τῆς ὁποίας ὁ κατάλογος οὗτος φαίνεται συντεταγμένος, ἐν τούτοις πρόχειρος σύγκρισις μετὰ τῶν δημοσιευθέντων τμηματικῶν καταλόγων ἐκδόσεων¹⁵ δεικνύει ὅτι οὗτος δὲν εἶναι ἄνευ παραλείψεων. Ὅπως δὲποτε, ἡ κατωτέρω δημοσίευσίς τοῦ σχετικοῦ μέρους τοῦ καταλόγου τοῦ ἀναγράφοντος τὰ ἐλληνικά ἔντυπα ἀποτελεῖ τὴν ἀπαρχὴν πρὸς ἐξακριβώσιν τῆς πλήρους σειρᾶς τῶν ἐλληνικῶν τίτλων τοῦ τυπογραφείου τῆς C. M. S.¹⁶

10. Ὁ πρῶτος τόμος (1801/1805) τιτλοφορεῖται *Proceedings of the Society for Missions to Africa and the East*.

11. Ἦρχισεν ἐκδιδόμενον τὸ 1818. Ἐκαστος ἐτήσιος τόμος συμπληροῦται διὰ χρησίων εὔρετηρίων προσώπων καὶ τόπων.

12. Ἀπὸ τοῦ 1830 κ. ἐ. Ὡσαύτως μεθ' εὔρετηρίων.

13. *Missionary Register*, ἔτ. 1828, σ. 163 - 64 [ἔντυπα Ἰανουαρίου 1825 - Δεκεμβρίου 1827]· ἔτ. 1831, σ. 135 - 36 [Ἰουλίου 1829 - 1830]· ἔτ. 1832, σ. 294 [1831]· ἔτ. 1832, σ. 510 [1831]·

ἔτ. 1834, σ. 142 - 44 [1832 - 33]· ἔτ. 1835, σ. 196 [1834]· *Church Missionary Record*, ἔτ. 1836, σ. 49 - 50 [1835]· ἔτ. 1837, σ. 37 [1836]· ἔτ. 1839, σ. 56 - 57 [1837].

14. Φάκελος C. M. / 04 ἐπιγραφόμενος «Papers Concerning the C. M. S. Establishment and Printing Press at Malta 1822 - 42», ἀρ. 26.

15. Βλ. σημ. 13.

16. Οἱ αὐξοντες ἀριθμοὶ πρὸ τῶν ἐτῶν ἐκδόσεως ἑλλείπουν ἐκ τοῦ πρωτοτύπου. Οἱ ἀριθμοὶ δεξιὰ δηλοῦν τὰς σελίδας ἐκάστου ἐντύπου.

LIST OF PUBLICATIONS PRINTED AT THE CHURCH MISS.
PRESS IN MALTA

1	1825	Life and Character of David. 18mo	144
2		2nd edition in 1831	146
3		Short History of the Three First Centuries of the Church. 16mo	92
4		2nd ed. in 1829	86
5		Twenty Short Stories from Eccles. Authors. 16mo	43
6		2nd ed. in 1828	
7		3rd. ed. in 1832	
8	1826	Life and Diary of Abdool Messia. 18mo	37
9		Conversion of the Tailor at Philippi	29
10		2nd ed. in 1836	
11		Philanthropos or Miscellany	276
12	1827	Baxter's Call to Impenitent Sinners	60
13		2nd ed. in 1832	60
14		Commentary to the Acts of the Apostles. 8mo	211
15		Morning Hours or 31 Relig. Meditations. 16mo	80
16		2nd ed. in 1831	84
17		The Church at Athens. 48mo	46
18		The Church at Ephesus. 48mo	46
19		The Church at Thessalonica & Beroea. 48mo	31
20		On Christian Education. 18mo	66
21		2nd ed. in 1830	62
22	1828	Prayers for the Use of Every Order & Rank of Men. 16mo	45
23		2nd ed. in 1831	46
24		Prayers for Each Day of the Week and the above in 2 parts. 16mo	102
25		2nd. ed. in 1831	104
26	1830	An Address Against the Fear of Death. 16mo	29
27		Walken, On Self - Knowledge	
28		The New Alphabetarion. 48mo	31
29		Philanthropos or Miscellany	164
30		The Prophecies Relating to the Jews, Ninive and Babylon. 16mo	74
31		Life and Labours of Rev. J. Elliot. 16mo	42

32	Jesse Allan or the Lame Girl. 16mo	68
33	1832 Bickersteth, Scripture Help. 12mo	280
34	2nd ed. in 1836	288
35	1833 Short History of the Old Test. 12mo	132
36	2nd ed. in 1835	132
37	Chrysostom, On Reading the Scriptures. 16mo	192
38	2nd ed. in 1836	180
39	Ditto, On St. Paul's Ep. to the Galatians. 12mo	146
40	1835 Catechism of the Scripture History by Corae. 18mo	44
41	2nd ed. in 1839	50
42	Commentary on S. Paul's Epistles to Timothy and Titus. 12mo	428
43	Reading Book in Ancient Greek. 16mo	72
44	Short Illustration of the Principal Parables of Our Lord. 16mo	112
45	On the Christ. Education of Male Children	36
46	1836 Help for Christ. Instruction. 24mo	22
47	2nd ed. in 1838	16
48	Hymns with Tunes. 16mo	66
49	Instruction in Arithmetic According to Pestalozzi. 16mo	110
50	1837 Hebrew Grammar. 12mo	252
51	Manual for Teaching Sewing with lithogr. plates. 8mo	48
52	Helps to Teach Knitting. 18mo	32
53	Short History of the New Test. 18mo	157
54	1839 English Grammar. 8mo	48
55	On the Signs of Interpunction[;]. 18mo	18
56	Commentary on the Gospels. 12mo	827
57	1841 Pleasing Narratives for Children. 16mo	
58	Summary of the Christ. Doctrine. 16mo	39

Separate lithographic works

59	1836 Greek Atlas	
60	Greek Writing Copies	

Works Printed by Commission & Paid for

61 1837 Ancient Inscriptions in Greek. 4to

34

Ἦτοι κατὰ τὸν ὡς ἄνω κατάλογον, τὰ ἑλληνικὰ βιβλία καὶ φυλλάδια τοῦ τυπογραφείου τῆς C. M. S. ἀνέρχονται εἰς 61 ἐν συνόλῳ. Τὰ πλεῖστα τούτων εἶναι γνωστὰ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Βιβλιογραφίαν :

1 - 2

Πρόκειται περὶ τοῦ ἐντύπου *Βίος καὶ χαρακτήρ τοῦ Δαβίδ*, γνωστοῦ καὶ κατὰ τὰς δύο ἐκδόσεις του.¹⁷

3 - 4

Τὸ ἐντυπον *Σύντομος ἱστορία τῶν τριῶν πρώτων αἰώνων τῆς Ἑκκλησίας* εἶναι ὡσαύτως γνωστόν. Ἡ Β' ἐκδοσις, μὲ ἐλαφρῶς παρηλλαγμένον τίτλον εἶναι συντομωτέρα.¹⁸

5 - 7

Τοῦ φυλλαδίου *Εἴκοσι βραχεῖς ἱστορίαι ὁ κατάλογος ἀναγράφει* τρεῖς ἐκδόσεις. Ἐκ τούτων γνωστὰι τυγχάνουν ἡ δευτέρα¹⁹ καὶ ἡ τρίτη.²⁰ Ἡ πρώτη λανθάνει εἰσέτι.

8

Εἶναι τὸ φυλλάδιον *Βίος καὶ ἡμερολόγιον τοῦ Ἀμπντοῦλ Μεσσία*.²¹

9 - 10

Οὐδεμία ἐκδοσις τοῦ φυλλαδίου τούτου, προφανῶς περιγράφοντος τὴν εἰς τὸν Χριστὸν ἔλευσιν τοῦ δεσμοφύλακος τῶν Φιλίππων (Πράξ. 16 : 33 - 34) εἶναι γνωστή. Τὸ ἐντυπον καταλέγει ὁ Samuel S. Wilson εἰς τὰ φροντίδι τοῦ ἰδίου ἐκτυπωθέντα.²² τοῦτο σημαίνει ὅτι ἐξεδόθη ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῆς London Missionary Society. Πάντως περιλαμβάνεται εἰς κατάλογον τοῦ τελευταίου τούτου τυπογραφείου καὶ ἐξ αὐτοῦ πληροφορούμεθα καὶ τὸν — ἴσως ἐν περιλήψει — ἑλληνικὸν τίτλον του: Ὁ δεσμοφύλαξ ἐπιστραφεῖς.²³

17. Γκίνη - Μέξα, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία*, ἀρ. 1567 καὶ 2031.

18. Αὐτόθι, ἀρ. 1547 καὶ 1899.

19. Αὐτόθι, ἀρ. 1756.

20. Ἑμμ. Ἰ. Μοσχονᾶ, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία 1880 - 1863. Προσθήκες*, α' Ὁ Ἑρανιστής», 6 (1968), σ. 83 ἀρ. Α805.

21. Γκίνη - Μέξα, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία*, ἀρ. 1566.

22. Wilson, *ἐνθ. ἄνωτ.*, σ. 209.

23. Ὁ κατάλογος οὗτος εἰς τὸ ἐξώφυλλον τοῦ βιβλίου Ἡ εὐτολμος ὁδοπορία τοῦ Χριστιανοῦ ἀποδημητοῦ, Μερίτη 1831 (Γκίνη - Μέξα, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία*, ἀρ. 2071).

11

Τὸ βιβλίον 'Ο Φιλάνθρωπος.²⁴

12 - 13

Καὶ αἱ δύο ἐκδόσεις τοῦ βιβλίου τοῦ Richard Baxter (1615 - 91), πρεσβυτεριανοῦ κληρικοῦ, *Πρόσκλησις πρὸς τοὺς ἀμετανοήτους ἁμαρτωλοὺς* εὐρίσκονται ἀποθησαυρισμέναι εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Βιβλιογραφίαν.²⁵

14

'Η μεθ' ὑπομνήματος ἔκδοσις τῶν Πράξεων εἶναι ὡσαύτως γνωστή.²⁶

15 - 16

'Εν ἀντιθέσει πρὸς τὸν ἡμέτερον κατάλογον ἀναφέροντα δύο μόνον ἐκδόσεις τῶν ἐτῶν 1827 καὶ 1831 τοῦ βιβλίου *Ὁραιοὶ προῶναι*, ἡ Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία μνημονεύει τρεῖς ἐκδόσεις γενομένας κατὰ τὰ ἔτη 1826, 1827 καὶ 1831.²⁷

17 - 19

Τὰ ἐκδοθέντα τὸ 1827 τρία φυλλάδια, ἀφιερωμένα εἰς τὰς ἀποστολικὰς ἐκκλησίας τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Ἐφέσου καὶ τῆς Θεσσαλονίκης μετὰ τῆς Βεροίας δὲν φαίνεται νὰ ἔχουν εἰσέτι ἐπισημανθῇ.

20 - 21

Καὶ περὶ τοῦ ἐντύπου τούτου οὐδεμίαν πληροφορίαν ἠδυνήθημεν νὰ εὕρωμεν.

22 - 23

Πρόκειται περὶ τοῦ ἐντύπου *Δεήσεις πρὸς χρῆσιν πάσης τάξεως καὶ βαθμοῦ ἀνθρώπων*, γνωστοῦ κατ' ἀμφοτέρως τὰς ἐκδόσεις του.²⁸

24. 'Α. Χατζηδῆμου - Γ. Σίμου, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία 1800 - 1863. Προσθήκες*, «'Ο Ἑρανιστής», 3 (1965), σ. 254 ἀρ. Α413. Βλ. κατωτέρω ἀρ. 29.

25. Γκίνη - Μέξα, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία*, ἀρ. 1705 καὶ 2225.

26. Αὐτόθι, ἀρ. 1702· πρβλ. Τ. Η. Darlow καὶ Η. F. Moule, *Historical Catalogue of the Printed Editions of Holy Scriptures in the Library of the British and Foreign Bible Society* (4 τόμοι· Λονδῖνον, 1903 - 11), τόμ. Β' 2, σ. 646 ἀρ. 4812. 'Ο κατάλογος οὗτος πικραίνει χρήσιμον βοήθημα δι'

εἰς πάσας τὰς γλώσσας ἐκδόσεις τῆς Ἀγίας Γραφῆς. Ἀναγράφει τόσον τὰς ἐκδόσεις τῶν ἑβδομήκοντα καὶ τοῦ πρωτοτύπου τῆς Καινῆς Διαθήκης (σ. 573 - 678 ἀρ. 4590 - 4956) τῶν ἐτῶν 1480 - 1906 ὡς καὶ τὰς εἰς τὴν νεοελληνικὴν μεταφράσεις τῶν ἐτῶν 1547 - 1902 (σ. 679 - 90 ἀρ. 4957 - 5015).

27. Γκίνη - Μέξα, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία*, ἀρ. 1622, 1717 καὶ 2142.

28. Γ. Βελουδῆ, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία 1800 - 1863. Προσθήκες*, «'Ο Ἑρανιστής», 4 (1966), σ. 176 ἀρ. Α516· Γκίνη - Μέξα, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία*, ἀρ. 6776.

24 - 25

Τὸ γνωστὸν βιβλίον *Δεήσεις καθ' ἡμέραν τῆς ἐβδομάδος καὶ πρὸς χρῆσιν πάσης τάξεως καὶ βαθμοῦ ἀνθρώπων*²⁹ πλὴν τῆς νέας ὕλης περιλαμβάνει καὶ ὁλόκληρον τὸ ὑπ' ἀρ. 22 φυλλάδιον.

26

Τὸ φυλλάδιον ἐπιγραφόμενον *Λόγος προτρεπτικὸς κατὰ τοῦ φόβου τοῦ θανάτου*.³⁰

27

Ἄγνωστον μέχρι τοῦδε τὸ ἔντυπον.

28

Ἡ Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία περιλαμβάνει τὸ *Καινὸν Ἀλφαριθμητικὸν*, ἐκ σελίδων 31, ἀλλὰ μνημονεύει τὸ Λονδῖνον ὡς τόπον ἐκδόσεως.³¹ Ἴσως ἐν Μάλτᾳ ἐξετυπώθη μόνον νέον ἐξώφυλλον μὲ τὴν ἐνδειξιν «Μελίτη, 1830» διὰ τὸ ἔντυπον τοῦτο.

29

Ἡ δευτέρα ἐκδοσις τοῦ *Φιλανθρώπου*.³²

30

Αἱ τῶν ἁγίων Γραφῶν προφητεῖαι περὶ τῶν Ἑβραίων καὶ περὶ τῆς Νινευὶ καὶ Βαβυλῶνος.³³

31

Εἶναι τὸ ἔντυπον *Βίος καὶ κόποι τοῦ αἰδεσιμωτάτου Ἰωάννου Ἐλισσι*.³⁴

32

Τὸ ἔντυπον *Ἰεσσή Ἀλλὰν ἢ ἡ κουτζή κόρη*.³⁵

33 - 34

Τὸ *βοήθημα ἱερογραφικὸν τοῦ Ἀγγλοῦ κληρικοῦ Edward Bickers-teth (1786 - 1850)*³⁶ εἶναι γνωστὸν κατ' ἀμφοτέρας τὰς ἐκδόσεις του.³⁷

29. Γκίνη - Μέξα, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία*, ἀρ. 1743 καὶ 2035.

30. Αὐτόθι, ἀρ. 10209.

31. Αὐτόθι, ἀρ. 1991.

32. Αὐτόθι, ἀρ. 1966. Βλ. ἀνωτέρω ἀρ. 11.

33. Αὐτόθι, ἀρ. 2003.

34. Αὐτόθι, ἀρ. 2030.

35. Αὐτόθι, ἀρ. 2075 (ἀναγράφεται τὸ 1831 ὡς ἔτος ἐκδόσεως) καὶ 10208.

36. Edward Bickers-teth, *A Scripture Help, Designed to Assist in Reading the Bible Profitably*. Λονδῖνον, 1816, καὶ πολλὰ μετὰγενέστεραι ἐπανεκδόσεις.

37. Γκίνη - Μέξα, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία*, ἀρ. 2164 καὶ 2611.

35 - 36

Εἶναι ἡ *Περίληψις τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης* εἰς δύο ἐκδόσεις.³⁸

37 - 38

Καὶ αἱ δύο ἐκδόσεις τοῦ βιβλίου τοῦ Χρυσοστόμου, *Τὰ περὶ τῆς ἀναγνώσεως τῶν Γραφῶν* ἅπαντα τυγχάνουν γνωσταί.³⁹

39

Εἶναι τὸ *Ὑπόμνημα τῆς πρὸς Γαλάτας ἐπιστολῆς*, πάλιν τοῦ Χρυσοστόμου.⁴⁰

40 - 41

Καὶ αἱ δύο ἐκδόσεις τῆς *Συνόψεως τῆς ἱερᾶς ἱστορίας* τοῦ Κοραῆ ἀναφέρονται εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Βιβλιογραφίαν.⁴¹ Τὸ ἔντυπον ὁμοίως φέρει τὴν ἔνδειξιν ὅτι ἐξετυπώθη εἰς τὸ τυπογραφεῖον τῆς London Missionary Society καὶ ὅχι τῆς C. M. S.

42

Ἄλλο ἔργον τοῦ Κοραῆ, ὁ *Συνέκδημος ἱερατικός*.⁴²

43

Τὸ ἔντυπον *Κλίμαξ τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης*.⁴³

44

Πρόκειται περὶ τοῦ βιβλίου *Συνοπτικὴ ἐξήγησις τῶν εἰς τὴν Νέαν Διαθήκην περιεχομένων κυριωτέρων παραβολῶν*.⁴⁴

45

Εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Βιβλιογραφίαν ἀναγράφεται τὸ ἔντυπον *Χριστιανικὴ ἀνατροπὴ τῶν ἀρσενικῶν παίδων*, ἄνευ τόπου καὶ ἔτους ἐκδόσεως, μὲ τὴν παρατήρησιν ὅτι τοῦτο ἀνήκει εἰς τὴν περίοδον 1830 - 40 καὶ ἐξεδόθη ὑπὸ τῆς Γραφικῆς Ἑταιρείας.⁴⁵ Ἀσφαλῶς πρόκειται περὶ τοῦ ἀναφερομένου εἰς τὸν κατάλογον φυλλαδίου.

46 - 47

Δὲν ἡδυνήθημεν νὰ ἐπισημάνωμεν τὴν ὑπαρξίν τοῦ ἐντύπου τούτου.

38. Εἶρ. Leyton - Ζένιου, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία 1800 - 1863. Προσθήκες*, «Ὁ Ἑραμιστής», 3 (1965), σ. 115 ἀρ. Α253· Γκίνη - Μέζα, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία*, ἀρ. 2547.

39. Αὐτόθι, ἀρ. 2202 (μὲ ἔτος ἐκδόσεως 1832) καὶ 2672.

40. Αὐτόθι, ἀρ. 2326.

41. Αὐτόθι, ἀρ. 1894 καὶ 2238.

42. Αὐτόθι, ἀρ. 2574.

43. Αὐτόθι, ἀρ. 2510.

44. Αὐτόθι, ἀρ. 2575.

45. Αὐτόθι, ἀρ. 10039. Γραφικὴ (ἄλλως Βιβλικὴ) Ἑταιρεία εἶναι βεβαίως ἡ British and Foreign Bible Society, ὅπως διάφορος τῆς Church Missionary Society ἡ ὁποία πρέπει νὰ ἐξέδωκε τὸ φυλλάδιον εἰς Μάλταν.

48

Εἶναι μία ἐκ τῶν ἐπανειλημμένων ἐκδόσεων τοῦ ἐντύπου *Ἡ νεαρά λύρα*.⁴⁶

49

Ἡ Διδασκαλία περὶ τοῦ σφαιρικοῦ πίνακος ἢ ἀριθμομέτρου κατὰ τὸν Πεσταλότσης.⁴⁷

50

Ἡ γνωστὴ Γραμματικὴ τῆς ἐβραϊκῆς γλώσσης εἰς χρῆσιν τῶν Ἑλλήνων.⁴⁸

51

Τὸ Ἐργχειρίδιον τῆς τέχνης τοῦ διδάσκειν τὸ ράψιμον.⁴⁹

52

Τοῦ Διδασκάλου τοῦ πλεξίματος ὁ ὁδηγός.⁵⁰

53

Ἡ Περίληψις τῆς Νέας Διαθήκης.⁵¹

54

Τὸ ἔντυπον Ἐπιτομὴ τῆς ἀγγλικῆς γραμματικῆς, ἔκδ. Γ', εἶναι γνωστόν.⁵² Περιγράφεται ὅμως ὡς ἀποτελούμενον ἐκ σελ. 80 ἔναντι 48 τοῦ ἡμετέρου καταλόγου. Προφανῶς ἐπανεκδόσις τῆς γραμματικῆς τοῦ Isaac Lowndes.⁵³

55

Ἄγνωστον ἔντυπον.

56

Τὰ Εὐαγγέλια κατὰ Ματθαῖον, Μάρκον καὶ Λουκᾶν.⁵⁴

57

Εἶναι τὸ ἔντυπον Διηγήματα τερψίνοα.⁵⁵

58

Ἡ Σύνοψις τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας.⁵⁶

46. Αὐτόθι, ἀρ. 2660.

47. Αὐτόθι, ἀρ. 2627.

48. Αὐτόθι, ἀρ. 2762.

49. Αὐτόθι, ἀρ. 2780.

50. Αὐτόθι, ἀρ. 2901.

51. Αὐτόθι, ἀρ. 2872.

52. Αὐτόθι, ἀρ. 3126· πρβλ. ἀρ. 10010.

53. Αὐτόθι, ἀρ. 1856. Ὡς σημειωθῇ ὅτι ἀντίτυπον τῆς ἐκδόσεως ταύτης εὐρίσκεται εἰς τὸ Βρεττανικὸν Μουσεῖον, 12923. bbb. 38(1).

54. Αὐτόθι, ἀρ. 3058.

55. Αὐτόθι, ἀρ. 3452.

56. Αὐτόθι, ἀρ. 3546.

59

Πιθανώτατα πρόκειται περὶ τοῦ ἐντύπου "Ατλας γεωγραφικὸς πρὸς χρῆσιν τῶν ἐλληνικῶν σχολείων.⁵⁷

60

Φαίνεται ὅτι τοῦτο ὑπῆρξε μαθητικὸν τετράδιον μὲ δείγματα ἐλληνικῆς γραφῆς.

61

"Αγνωστον τὸ ἔντυπον.

Ἐπομένως ἐκ τῶν 61 τίτλων τοῦ ὡς ἄνω καταλόγου μόνον οἱ 14 παραμένουν πρὸς τὸ παρὸν ἄγνωστοι. Λαμβανομένης ὅμως ὑπ' ὄψιν τῆς εὐρείας διανομῆς τῶν ἐντύπων τούτων, δύναται ν' ἀναμένῃ τις ὅτι ἐν καιρῷ καὶ τὰ 14 ταῦτα λαμβάνοντα βιβλία καὶ φυλλάδια θὰ ἐπισημανθοῦν εἰς βιβλιοθήκας ἢ ἄλλας συλλογὰς.

Ἄλλ' ἐπὶ πλέον ὁ κατάλογος δὲν εἶναι πλήρης οὐδὲ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ ὀριστικὴ ἀναγραφὴ ὅλων τῶν τίτλων τοῦ τυπογραφείου τῆς C. M. S. Εἰς τὰ περιοδικὰ τῆς ἐταιρείας συναντῶμεν ὀλίγα ἀκόμη ἔντυπα τὰ ὁποῖα καίτοι, ὡς ρητῶς ἀναγράφεται, προῆλθον μὲν ἐκ τοῦ ἐν λόγῳ τυπογραφείου, ἀλλὰ δὲν συμπίπτουν πρὸς τὰ ἀπαριθμούμενα ἔντυπα τοῦ καταλόγου. Ταῦτα εἶναι τὰ ἀκόλουθα :

1. — *Nine Dialogues* : Ἐξετυπώθη εἰς 1.000 ἀντίτυπα.⁵⁸ Εἶναι τὸ γνωστὸν ἔντυπον *Εὐλαβὴς συναναστροφῆς*, ἥτοι *ἐννέα θρησκευτικοὶ καὶ ἠθικοὶ διάλογοι μετὰ διαφόρων νεανικῶν προσώπων* (Μελίτη, 1826).⁵⁹

2. — *Nature and Grace* : Ἐξεδόθη τὸ 1825 - 27 εἰς 1.000 ἀντίτυπα.⁶⁰

3. — *Hale's Rules* : Ἐξεδόθη κατὰ τὴν ἰδίαν περίοδον πάλιν εἰς 1.000 ἀντίτυπα.⁶¹

4. — *Philanthropos Gazette* : Πλὴν τοῦ βιβλίου τιτλοφορουμένου "Ο Φιλάνθρωπος⁶² κατὰ τὴν περίοδον 1827 - 31 ἐξεδίδετο παρὰ τοῦ τυ-

57. Εὐρ. Λέυτον - Ζένιου, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία 1800 - 1863. Προσθήκες*, «'Ο Ἑρανιστής», 7 (1969), σ. 17 ἀρ. A889.

58. *Missionary Register*, ἔτ. 1828, σ. 164.

59. Γκίνη - Μέξα, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία*, ἀρ. 1583.

60. *Missionary Register*, ἔτ. 1828,

σ. 164. Εἰς ἀνέκδοτον ἔγγραφον τοῦ ἰδίου φακέλου C. M. / 04, ἀρ. 2, δίδεται πληρεστέρα περιγραφὴ τοῦ ἐντύπου : *Nature of Grace from Serle's XI Remembrances*, σελίδες 14, ἐκτυπωθὲν τὸ 1825 - 26. Προφανῶς τὸ φυλλάδιον στηρίζεται εἰς ἔργον τοῦ καλβινιστοῦ συγγραφέως Ambrose Serle (1742 - 1812).

61. Αὐτόθι.

62. Πρβλ. ἀνωτέρω ἀρ. 11 καὶ 29.

πογραφείου τῆς C. M. S. καὶ φερώνυμον περιοδικὸν ἢ μᾶλλον φύλλον, ἀσφαλῶς διανεμόμενον δωρεάν. Τὴν ὑπαρξίν τούτου ἀναφέρει ὁ κ. Γκίνης ὡς ἐξῆς : «Ὁ Φιλάνθρωπος (;), Μελίτη, 1826».⁶³ Εἰς ταῦτα δυνάμεθα νὰ προσθέσωμεν ὀλίγα ἀκόμη. Ὁ Φιλάνθρωπος ἦτο εἰς folio τετρασέλιδον καὶ φαίνεται ὅτι ἤρχισε νὰ ἐκδίδεται τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1827. Μεταξὺ Ἰανουαρίου καὶ Ἰουνίου 1827 εἶχον ἐκτυπωθῇ 500 ἐν ὅλῳ φύλλα⁶⁴ (τοῦ πρώτου ἀριθμοῦ ;). Τὸ 1830 εἶχον ἐκτυπωθῇ οἱ ἀριθμοὶ 1 - 6 (συνόλου 24 σελίδων) καὶ εἰς 3.000 ἀντίτυπα,⁶⁵ ἀλλὰ δὲν διευκρινίζεται ἐὰν τὰ 6 ταῦτα φύλλα ἀνήκουν μόνον εἰς τὸ 1830 ἢ καὶ εἰς τὰ προηγούμενα ἔτη. Τὸ ὑπ' ἀρ. 7 φύλλον, πάλιν τετρασέλιδον, ἐξετυπώθη εἰς 3.000 ἀντίτυπα τὸ 1831.⁶⁶

5. — *On Conscience* : Τὸ ἔντυπον τοῦτο χαρακτηρίζεται ὡς περίληψις ἐκ τοῦ ἐπισκόπου Hopkins καὶ ἐξετυπώθη τὸ 1830 εἰς 3.000 ἀντίτυπα.⁶⁷ Ἡ ἑλληνικὴ ἔκδοσις ἐπιγράφεται Ἡ ἀνθρωπίνη συνείδησις.⁶⁸

6. — *Law on Education of Boys* καὶ *Law on Education of Girls* : Τὰ δύο ταῦτα ἔντυπα ἐπανεξετυπώθησαν τὸ 1830 εἰς 2.000 ἀντίτυπα ἕκαστον. Ἦσαν ἐξ 64 σελίδων.⁶⁹ Ἴσως πρόκειται περὶ τοῦ ὑπ' ἀρ. 21 ἐντύπου ἀνωτέρω.

7. — *Two Addresses by Rev. F. Hildner* : Κατὰ τὸ 1831 - 32 ἐξεδόθησαν δύο φυλλάδια, προφανῶς περιέχοντα λόγους εἰς τὴν ἑλληνικὴν τοῦ Γερμανοῦ κληρικοῦ Friedrich Hildner,⁷⁰ διευθυντοῦ τοῦ λεγομένου Φιλελληνικοῦ Παιδαγωγείου τῆς Σύρου, ὁ ὁποῖος εἰργάζετο διὰ λογαριασμὸν τῆς C. M. S. Τὰ φυλλάδια ταῦτα παραμένουν πρὸς τὸ παρὸν ἄγνωστα.

8. — «*What Must I Do to Be Saved*» : Τὸ φυλλάδιον τοῦτο ἐξεδόθη τὸ 1836.⁷¹

9. — *The Christian Teacher's Help* : Ἀναφέρεται ὡς ἐκδοθὲν τὸ 1836 - 37. Ἴσως πρόκειται περὶ τοῦ ὑπ' 46 - 47 ἐντύπου ἀνωτέρω.

63. Δ. Σ. Γκίνη, *Κατάλογος ἑλληνικῶν ἐφημερίδων καὶ περιοδικῶν 1811 - 1863*, Β' ἔκδοσις (Ἀθήναι, 1967), σ. 15, ἀρ. 459.

64. *Missionary Register*, ἔτ. 1828, σ. 164.

65. Αὐτόθι, ἔτ. 1831, σ. 136.

66. Αὐτόθι, ἔτ. 1832, σ. 294.

67. Αὐτόθι, ἔτ. 1831, σ. 136. Συγγραφεὺς εἶναι ὁ Ezekiel Hopkins (1634-90), ἐπίσκοπος τοῦ Derry.

68. Β. Σαμπανόπουλου, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία 1800 - 1863. Προσθήκες*, «Ὁ Ἑρμηνεύτης», 2(1964), σ. 128 ἀρ. Α161.

69. *Missionary Register*, ἔτ. 1831, σ. 136· ἔτ. 1834, σ. 143.

70. Αὐτόθι, ἔτ. 1832, σ. 510· ἔτ. 1834, σ. 143.

71. *Church Missionary Record*, ἔτ. 1837, σ. 53.

10. — Stereotype Tracts 1 - 7 : Τὰ χαρακτηριζόμενα ὡς στερεότυπα φυλλάδια⁷² ἦσαν, φαίνεται, ἀρχικαὶ ἀγγλικαὶ ἐκδόσεις τῆς εταιρείας αἱ ὁποῖαι μετεφράζοντο εἰς διαφόρους γλώσσας. Δὲν εἶναι δυνατόν πρὸς τὸ παρὸν νὰ προσδιορισθῇ ὁ τίτλος ἢ τὸ περιεχόμενον τούτων. Ταῦτα ἐξετυπώθησαν τὸ 1831 εἰς 1.500 - 4.000 ἀντίτυπα ἑκάστον.

11. — Maps of Greece : Ἐκ τῆς λιθογραφίας ἐξεδόθησαν τὸ 1837 - 38 καὶ χάρται τῆς Ἑλλάδος.⁷³

Ἀλλὰ ὁ ὡς ἄνω κατάλογος καὶ αἱ ἐν συνεχείᾳ προσθῆκαι, μὲ τὰς παραλείψεις των καὶ τὴν ἐνίοτε πρόχειρον καὶ ὄχι ὀρθὴν ἀναγραφὴν, δὲν ἐξαντλοῦν τὸ ζήτημα τῶν ἐλληνικῶν ἐκδόσεων τοῦ ἐν Μάλτᾳ τυπογραφείου τῆς Church Missionary Society. Πέραν τῶν περιγραφέντων ἁνωτέρω 25 ἢ 30 ἀγνώστων εἰσέτι ἐντύπων, τὰ ὁποῖα ἐξεδόθησαν μὲν ἀλλ' ἀκόμη ἢ διάσωσις ἀντιτύπων δὲν ἔχει ἐπισημανθῇ, εἶναι δυνατόν ἐκ τοῦ ἐν λόγῳ τυπογραφείου νὰ προῆλθον καὶ ἄλλα φυλλάδια ἰδίως. Πάντως ὁ ἀριθμὸς τυχόν λανθανόντων ἐντύπων θὰ πρέπη νὰ εἶναι μικρὸς.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Κατωτέρω ἀναγράφονται ὀλίγα λήμματα ἀθησαυρίστων ἐντύπων, σχετιζόμενα πρὸς τὴν δρᾷσιν τῶν μισσιοναρίων ἐν Ἑλλάδι, τὰ ὁποῖα προέρχονται ἐκ βιβλιοθηκῶν τοῦ Λονδίνου καὶ ἰδίᾳ τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου (B. M.) καὶ τῆς Congregational Council for World Mission (C. C. W. M.). Διευκρινίζεται ὅτι τὰ ἐν τῷ Βρεταννικῷ Μουσείῳ ἐντυπα εἶδεν ὁ γράφων τυχαίως ἢ κατόπιν ὅλως προχειροτάτης ἐρεύνης δεδομένου ὅτι ἡ συστηματικὴ ἀναδίφησις τῶν ἐκτεταμένων συλλογῶν τῆς περιφήμου τούτης βιβλιοθήκης δὲν ἔχει εἰσέτι ἐπιχειρηθῇ. Τὰ ὀλίγα ἐλληνικὰ ἐντυπα τῆς C. C. W. M. περιῆλθον ἐκεῖ μετὰ τῶν βιβλίων τῆς London Missionary Society ἢ ὁποῖα, ὡς ἐλέχθη ἁνωτέρω σ. 154, ἀνέπτυξεν ἐντατικὴν δρᾷσιν ἐκ Μάλτας.

A1012. — Ἀποδείξεις ἀπὸ τὰς παλαιὰς προφητείας, ὅτι ὁ Σηλὼ πρέπει νὰ ἦλθε, καὶ ὅτι ὁ ἀπὸ Ναζαρετ Ἰησοῦς εἶναι ὁ Μεσσίας. Μετὰ σκέψεων ἀπευθυνομένων πρὸς τὸ ἰουδαϊκὸν ἔθνος. Ἀπὸ κληρικοῦ

72. *Missionary Register*, ἔτ. 1831, σ. 136· ἔτ. 1832, σ. 294· ἔτ. 1834, σ. 143. 73. *Church Missionary Record*, ἔτ. 1839, σ. 56 - 57.

τινος τῆς Ἀγγλικανῆς Ἐκκλησίας. Μελίτη. Ἀπὸ τὸ Τυπογραφεῖον τῆς ἐν Λονδίῳ Ἀποστολικῆς Ἑταιρείας. ,αωκς'.

Εἰς 16ον, σ. 53 C. C. W. M.

A1013. — **Terzo rapporto** del Comitato della Società Biblica Jonia, alla Società ed al Pubblico degli anni 1823 e 1824 con una lista delle Sacre Scritture che si vendono nel deposito della Società, i loro prezzi, ec. E avverrà, . . . avrà salute (Joele). Corfu. 1825.

Εἰς 16ον, σ. 16. Πρβλ. ἀριθ. 1551 δι' ἐλληνικὴν μετάφρασιν τοῦ ἐντύπου. C. C. W. M.

A1014. — **Ἱστορία τοῦ Λαρώχου**. Ἦτοι ὁ καλὸς ἱερεὺς τῆς Σβεκίας. Μελίτη. Ἀπὸ τὸ Τυπογραφεῖον τῆς ἐν Λονδίῳ Ἀποστολικῆς Ἑταιρείας. ,αωκς'.

Εἰς 16ον, σ. 36. Ἡ Ἀγγλὶς μεταφράστρια ὑπογράφει «Ἡάννα Σάρα Κενέδης [= Hannah Sarah Kennedy, πρβλ. Wilson, *A Narrative of the Greek Mission*, σ. 220 - 21] Ἐν Ἰθάκῃ ,αωκς'». C. C. W. M.

A1015. — **Ἡ κλῖμαξ τῆς μαθήσεως** διὰ τὰ μικρά, καλὰ, καὶ φιλομαθῇ παιδίᾳ. Ἦτοι, ἀλφαβητάριον περιέχον τὰ πρῶτα στοιχεῖα, πονηθὲν εἰς χρῆσιν τῶν ἀρχαρίων. Τρίτη ἐκδοσις. Παρὰ **Βασιλείου Φιλόπαιδος**. «Ἀρχὴ σοφίας φόβος Κυρίου». Σολομών. Μελίτη. Ἀπὸ τὸ Τυπογραφεῖον τῆς ἐν Λονδίῳ Ἀποστολικῆς Ἑταιρείας. ,αωκς'.

Εἰς 16ον, σ. 48. Πρβλ. ἀριθ. A876. C. C. W. M.

A1016. — **Ἡ Κατερίτζα καὶ τὸ προβατάκι της**. Μελίτη. Ἀπὸ τὸ Τυπογραφεῖον τῆς ἐν Λονδίῳ Ἀποστολ. Ἑταιρ. ,αωκη'.

Εἰς 16ον μικρόν, σ. 16. Τὸ ἀντίτυπον φέρει ἰδιόγραφον σημείωσιν τοῦ ἐκδότου «Susan Lher Lamb ; the name changed into Little Catharine. S. S. Wilson». C. C. W. M.

A1017. — **Ἡ νεαρά λύρα** ἥτοι ᾠδαὶ ἱεραὶ καὶ ἡθικὰ τραγῳδία διὰ τὴν νεολαίαν. Παρὰ τοῦ συγγραφέως τοῦ διδασκάλου ὁ ὁδηγός, Γονέων ὁ ὁδηγός, Κλήρου ὁ ὁδηγός κ.τ.λ. κ.τ.λ. «Ἄν κἀνεὶς χαίρη, ἄς ψάλλῃ», Ἰακ. ε' 13. «Καὶ ἄδουσι τὴν ᾠδὴν τοῦ Ἀρνίου», Ἀποκ. ιε' 3. Ἐν Λον-

δίνω. Ἀπὸ τὸ Τυπογραφεῖον τῆς Περὶ Θρησκευτικᾶς Διατριβᾶς Ἑταιρείας. 1830.

Εἰς 32ον, σ. vi + 7 - 64. Εἰς τὸ ὀπισθεν ἐξώφυλλον «Ἐν Λονδίνῳ. Ἐτυπώθη παρὰ Ρ. ΟΥΑΤΤΣ». Συγγραφεὺς εἶναι ὁ Samuel S. Wilson. Πρβλ. ἀριθ. 2660 καὶ 4343. Β. Μ. 3435. αα. 10 καὶ 3435. α. 58 (δύο ἀντίτυπα εἰς τὸν κατάλογον τοῦ Μουσείου ἐσφαλμένως ἀναγράφεται ὅτι τὸ δευτέρον ἀντίτυπον ἐξεδόθη τὸ 1842).

A1018. — Female Education in the Ionian Islands — **Ἀνατροφὴ τῶν κορασίων** εἰς τὰς Ἰονίους Νήσους.

Μφ. 0.31X0.24 μ. Ἀρχ. «Ἡ ὠφέλεια τὴν ὁποίαν ἡ καλὴ ἐκπαίδευσις». Εἰς τὸ τέλος «Ἐν Κερκύρᾳ τῇ 31 Δεκεμβρίου 1831. Ι. Λάουνδς, Θεσαυροφύλαξ». C. C. W. M. (πολλὰ ἀντίτυπα).

A1019. — **Μαθήματα διὰ ἀνάγνωσιν** ἐκλεχθέντα ἀπὸ τὰς ἱεράς Γραφὰς διὰ χρῆσιν τῶν Σχολείων, κατὰ τὸν τρόπον τῆς περὶ Σχολείων Βρετανικῆς καὶ Ξένης Ἑταιρείας. Ἐν Λόνδρᾳ. Ἐτυπώθη παρὰ Ρ. Οὐάττς. Ἐτεῖ, ἀωλγ'.

Εἰς 16ον, σ. 156. Πρβλ. ἀριθ. 1443. Β. Μ. 12923. bbb. 38(3).

A1020. — **Νηπιακὸν ἀλφαβητάριον** πρὸς χρῆσιν τῶν νηπιακῶν σχολείων τῆς Ἑλλάδος. Ὑπὸ Π. Α. Ραυτοπούλου. «Ὅλα βέβαια --- μέθοδος». Βάμβας. Ἐκδοσις δευτέρα. Μετὰ προσθηκῶν. Ἐν Μελίτῃ. 1842.

Εἰς 16ον, σ. 82. Πρβλ. ἀριθ. 10311. Β. Μ. 12923. αα. 38(1).

1021. — **Τὸ ἁσματάριον τῶν παιδίων**. «Ἄν κἀνεῖς χαίρῃ, ἅς ψάλλῃ», Ἰακωβ. ε' 13. «Καὶ ᾄδουσι τὴν ᾠδὴν τοῦ Ἀρνίου», Ἀποκάλ. ιε' 3. Ἐκδοσις ἐπιδιορθωμένη. Μελίτῃ. 1842.

Εἰς 16ον, σ. 60 + 20 μουσικῆς τῶν 20 ᾠδῶν ἐπὶ διαφόρου ποιότητος χάρτου. Ξυλογραφία. Εἰς τὸ ἔμπροσθεν ἐξώφυλλον ἐσωτερικῶς «Ἐκ τῆς τυπογραφίας Μ. Οὐάις». Β. Μ. 3436. g. 50(3).

Δημήτριος Ἱ. Πολέμης